Gytis Piličiauskas,
Augustina Kurilienė,
Rokas Vengalis

Žvalgomieji tyrimai Šventojoje

Šventosios gyvenviečių kompleksas (UK 1813) yra žymiausias, svarbiausias ir labiausiai ištirtas Lietuvos akmens amžiaus mikroregionas. Iš viso nuo 1966 iki 2012 m. čia šurfais ištirtas apie 3 500 m² ir perkasomis – 14 300 m² dydžio plotas. Pirmieji atradimai ir 1967–1972 bei 1982–1995 m. tyrimai aprašyti gausiuose R. Rimantienės darbuose, monografijose ir straipsniuose. 1997–1998 m. Šventojoje archeologinius tyrimus vykdė tarptautinė ekspedicija, vadovaujama Vygando Juodagalvio (LNM) ir Asle Bruen Oslen (Bergeno universitetas, Norvegija) (*ATL 1998 ir 1999 metais*, V., 2000, p. 34–37). 2002–2005 m. V. Juodagalvis pratęsė tyrimus pagal Kultūros vertybių apsaugos departamento programą (*ATL 2002 metais*, V., 2005, p. 6–10; *ATL 2003 metais*, V., 2005, p. 10–15; *ATL 2004 metais*, V., 2006, p. 13–17; *ATL 2005 metais*, V., 2006, p. 9–12). Iki pat 2006 m. Šventojoje vykusių archeologinių tyrimų metu dažniausiai buvo kasinėjama perkasomis ir jau žinomose gyvenvietėse. Didelio masto sistemingi žvalgomieji tyrimai Šventojoje pradėti investuotojų iniciatyva 2006 m. Tyrinėta šurfais įvairiose archeologinio komplekso vietose. Tyrimams vadovavo Dž. Brazaitis, G. Piličiauskas, G. Piličiauskienė. Aptiktos kelios naujos neolitinės ir bronzos amžiaus radimvietės (41, 42) senovinių upių ir ežerų duburiuose, patikslintos anksčiau tyrinėtų radimviečių (1, 4, 5) ribos (*ATL 2006 metais*, V., 2007, p. 35–42; *ATL 2006 metais*, V., 2007, p. 45–46; *ATL 2007 metais*, V., 2008, p. 573; *ATL 2007 metais*, V., 2008, p. 32–34; *ATL 2008 metais*, V., 2009, p. 23–28; *ATL 2009 metais*, V., 2010, p. 17–21; *ATL 2011 metais*, V., 2012, p. 31–35; *ATL 2012 metais*, V., 2013, p. 26–30).

Nuo 2011 m. pradėtos taikyti naujos archeologinių žvalgomųjų tyrimų technikos, alter-

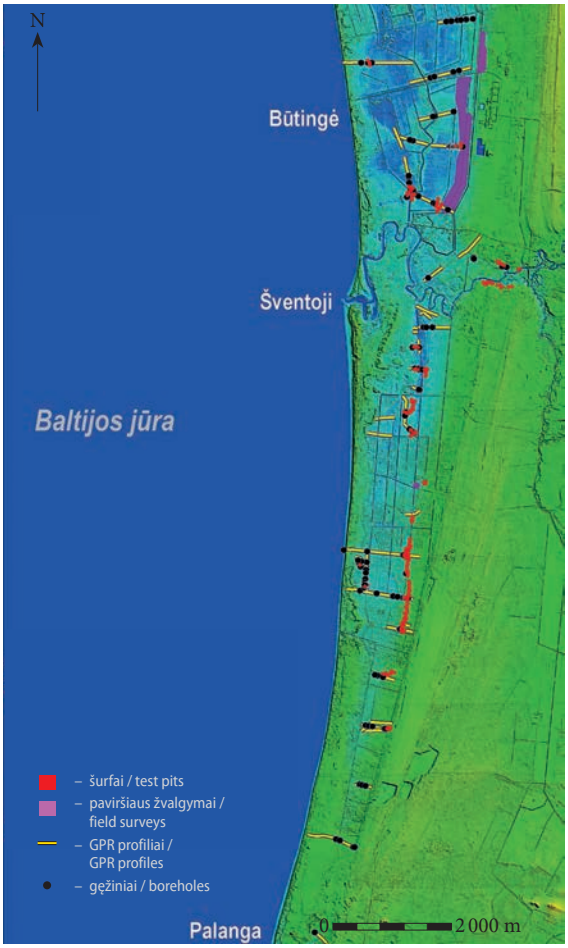

1 pav. 2013 m. žvalgomųjų tyrimų tarp Palangos ir Būtingės planas. G. Piličiausko brėž.

Fig. 1. Plan of the 2013 field evaluation between Palanga and Būtingė.

natyvios tradiciniam šurfavimui: GPR profiliavimas ir gręžiniai. 2013 m. atsirado galimybė tobulinti archeologinių radimviečių paieškos metodologiją jau mokslinio projekto rėmuose. 2013 m. LII archeologinė ekspedicija vykdė žvalgomuosius tyrimus Šventojoje mokslinio projekto „Lietuvos pajūrio neolitizacija“ rėmuose. Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (VP1–3.1–*ŠMM*–07–K–03–021). Žvalgytas iki 2,5 km pločio ir 16 km ilgio pajūrio ruožas – daugiausia Litorinos jūros suformuota smėlinga terasa tarp Palangos ir Lietuvos–Latvijos sienos (1 pav.), ypatingą dėmesį skiriant Šventajai, jos saugomoms ir neregistruotoms archeologinėms radimvietėms, naujų radimviečių paieškai. Pagrindinė paieškos prielaida buvo ta, kad didžiausias priešistorinių radimviečių tankis turi būti senovinių vandens telkinių krantuose ir priekrantėse. Tyrimai suskirstyti į 2 etapus: krantų paiešką ir žvalgomuosius tyrimus priekrantėse bei pakrantėse. Vietos senovinių krantų paieškai pasirinktos įvertinus 1966–2012 m. archeologinių tyrimų ataskaitų, mokslinių publikacijų, XIX a. ir XX a. pradžios žemėlapių, 1958 m. aerofotonuotraukų, lazerinio skenavimo iš orlaivio (*LIDAR*), ortofotografinių nuotraukų, Lietuvos geologijos tarnybos gręžinių duomenų bazės GEOLIS duomenis. Ankstesnių geologinių ir archeologinių tyrimų litostratigrafinei informacijai saugoti ir analizuoti sukurta bendra duomenų bazė, kurioje 2013 m. pabaigoje buvo 11425 įrašai iš 2215 tyrimų vietų, t. y. archeologinių šurfų, perkasų, gręžinių, inžinerinių komunikacijų žvalgymų vietų, kartografavimo, gavybos, monitoringo ar inžinerinės geologijos gręžinių.

Krantų ieškota linijose, orientuotose statmenai spėjamiems krantams. Šiose linijose atliktas GPR profiliavimas ir daryti gręžiniai. Jeigu krantas pakankamai aiškus, tada išilgai jo būdavo kasami šurfai. Jeigu krantas labai nuolaidus arba dėl kitų priežasčių liko neaiškus ir po GPR bei gręžinių, tada žvalgomųjų šurfų linijos arba netaisyklingos jų sankaupos buvo orientuojamos statmenai numanomai kranto linijai. Kitokios tyrimų strategijos laikytasi tik tyrinėjant Būtingės radimvietę 1 ir Šventosios radimvietę 40 ant Baltijos ledyninio ežero terasų. Šventosios upė čia priešistoriniais laikais tekėjo maždaug dabartinės vagos vietoje, o apie radimvietes žinota iš ankstesnių tyrimų, todėl buvo galima iš karto imtis šurfavimo.

Kaip papildomas metodas taikytas paviršiaus žvalgymas. Jo galimybės nebuvo didelės dėl palyginti nedidelių suartų plotų, kurie atsirado tik vėlyvą rudenį Būtingėje. Gauta ir užrašyta svarbi informacija apie archeologinius radinius iš kelių Šventosios ir Palangos gyventojų.

Georadaru *Zond–12e* su 300 ir 900 MHz antenomis atlikta 100 GPR profilių (bendras ilgis 30,36 km), rankiniu žemės grąžtu išgręžti 162 0,8–4 m gylio gręžiniai (bendras kerno ilgis 240 m). Daugeliu atvejų profilių koordinatės buvo išmatuotos realiu laiku centimetrų tikslumu *Trimble R6 GPS/GNSS* imtuvu, kurio antena būdavo pritvirtinama ant GPR antenos viršaus. Paaiškėjo, kad profiliai su 900 MHz antena yra mažiau informatyvūs – jų skvarbos gylis buvo kur kas mažesnis nei 300 MHz antenos, o didesnė rezoliucija reikšmingos papildomos informacijos nesuteikė. GPR radarogramose seklios senovinių vandens telkinių priekrantės ryškiai matomos dėl sapropelio – smėlio kontakto generuotų atspindžių, o gilesni duburiai irgi nesunkiai identifikuojami kaip išsiskiriančios signalui nelaidžios arba suardyto sluoksniuotumo zonos (2 pav.). Daugelyje vietų georadaru ir gręžiniais tiksliai lokalizuoti žinomų senovinių vandens telkinių krantai arba ištisi duburiai (Šventoji 1, 2, neolitinio ežero R

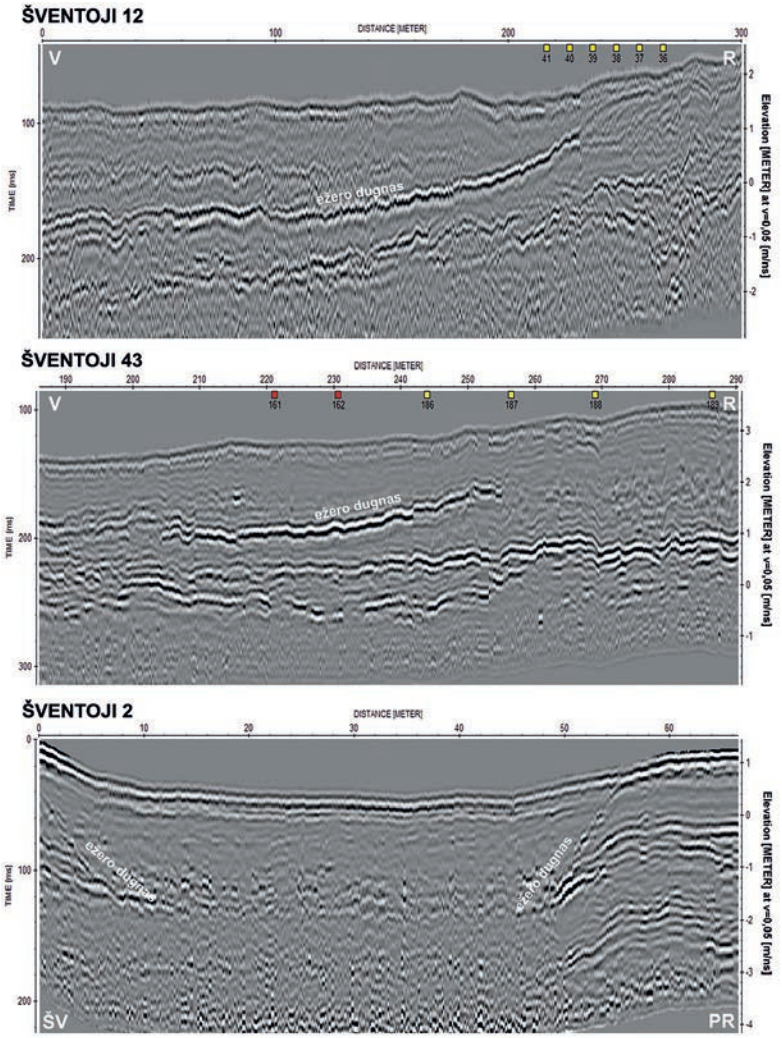

2 pav. Neolitinių ežerų krantai ir duburiai GPR radarogramose. Raudonai pažymėtos profilio interpretacijai ištirtų gręžinių, geltonai – šurfų vietos. R. Vengalio brėž.

Fig. 2. Neolithic lake shores and pools in GPR radargrams. Boreholes drilled for profile interpretation are marked in red, test pit sites in yellow.

krantas Monciškėse ir toliau į P), aptikti 3 iki šiol netyrinėtų senovinių vandens telkinių duburiai: neolitinio ežero sąsiauris (Šventosios radimvietė 49) ir 2 bronzos amžiaus senvagės (radimvietės 47 ir 49). Ištirti 299 1–4 m^2 dydžio šurfai (bendras plotas 308,5 m^2). Aptiktos 9 naujos akmens amžiaus radimvietės (Šventosios 43–50, Būtingės 7), taip pat lokalizuotos 7 anksčiau R. Rimantienės aprašytos radimvietės: Šventosios 10–13, 18, 40 ir Būtingės 1. Rezul-

3 pav. Su specialiai šurfavimui sukurta požeminio drenavimo įranga tiriamas permirkęs ankstyvojo bronzos amžiaus sluoksnis Šventosios radimvietėje 47. G. Piličiausko, A. Kurilienės nuotr.

Fig. 3. The waterlogged Early Bronze Age layer at the Šventoji 47 find spot being excavated using underground drainage equipment specially created for excavating test pits.

tatyviausia paieška buvusi Šventosios gyvenvietės centrinėje ir P dalyse. Trys čia aptiktos radimvietės, Šventosios 43, 47, 48, yra ypač svarbios, nes jose vidurinio neolito ir bronzos amžiaus sluoksniuose išlikusi organika. Šventosios 47 ir 48 radimvietės yra permirkusiuose upės vagų ir senvagių sluoksniuose, kur buvo išbandyta specialiai šurfavimui sukonstruota lengva drenavimo sistema (3 pav.). Į P nuo Šventosios gyvenvietės šurfuota nedaug, nes čia tyrimus apsunkina arba daro neįmanomus stori vėlyvų durpių sluoksniai ir eolinio smėlio storymė, slepiantys senuosius krantus ir neleidžiantys jų žvalgyti šurfais, tačiau kartu ir apsaugantys archeologinį sluoksnį nuo drenavimo ar mechaninio poveikio. Čia ateityje reiktų stebėti statybos darbus, bandyti sistemingą gręžimą tankiu tinklu, tikintis aptikti archeologinio sluoksnio pėdsakų gręžinių kerne. Būtingėje rasta tik pavienių radinių, o vienintelė nauja radimvietė (Būtingė 7) aptikta vizualiai žvalgant arimus. Pavieniai radiniai (daugiausia akmeniniai tinklų pasvarai) buvo aptinkami beveik visur. Išskirtiniai yra Būtingėje rasta pusė titnaginio durklo, pagaminto greičiausiai Danijoje arba ŠR Vokietijoje apie 2000 m. pr. Kr. (4 pav.), taip pat Šventojoje 1983 m. aptiktas masyvus laivinis kirvis (saugomas pas privatų asmenį). Pavieniai radiniai rodo įvairaus pobūdžio ir laikotarpio žmonių veiklas plačioje teritorijoje. Vietinių gyventojų liudijimai ir 2013 m. žvalgomųjų tyrimų duomenys rodo, kad Šventosios radimvietės 10–12, 49 Monciškėse buvo tankiai išknaisiotos gintaro ieškotojų XX a. II pusėje išsiaiškinant gintaringiausias vietas, išrenkant natūralų gintarą ir senovinius dirbinius. Šurfuose užfiksuota 15 įgilintų objektų ir 1 akmenų sankaupa. Iš jų 8 objektai archeologiniai, kiti –

4 pav. Titnaginio durklo fragmentas iš Būtingės dirvonų. G. Piličiausko nuotr.

Fig. 4. The flint dagger fragment from the soil at Būtingė.

5 pav. Žiesti puodai in situ Šventosios radimvietėje 40. G. Piličiausko nuotr.

Fig. 5. Hand thrown pots in situ at the Šventoji find spot 40.

natūralūs ir XX a. II pusės archeologijos plėšikų ir gintaro kasėjų duobės. Iš viso surinkta apie 1300 archeologinių radinių: 8 vienetai medinių, 335 vienetai (160 g) gintaro, 157 (690 g) titnago, 119 vienetų (11,5 kg) kitų akmens rūšių, 91 vienetas (310 g) lipdytinės keramikos, 2 sveiki žiesti ir apžiesti puodai (5 pav.), keletas puodyninių–dubeninių koklių, stiklo fragmentų, geležinių vinių (Šventoji 40), 567 vienetai (750 g) sausumos gyvūnų, ruonių, žuvų ir paukščių kaulų, apie 600 g natūralaus gintaro. Mediniai dirbiniai – tai nusmailinti kuolai, apkapotos kartys ar šakos, neaiškūs ruošiniai iš bronzos amžiaus senvagės (Šventoji 48), taip pat keletas neaiškių dirbinių iš XIX–XX a. įgilintų objektų. Keramika narviška (Šventoji 12, 13, 43, 49), šamotinė virvelinė (Šventoji 40), povirvelinė (Šventoji 47). Dauguma titnago – mažų gabaritų vietinės pajūrio žaliavos dvipolinio skaldymo atliekos. Tarp akmens radinių vyravo tinklų pasvarai, bet pasitaikė ir muštukas, akmeninis įtveriamasis kirvis, greičiausiai perdirbtas iš kirvio su skyle kotui (Šventoji 40), žalsvo skalūno kalto fragmentas (Šventoji 43). 6 gintaro sagos rastos Šventosios 25, 43, 49 radimvietėse. Dauguma radinių datuoti viduriniu neolitu, vėlyvuoju neolitu, bronzos amžiumi ir XVII–XVIII a. Radiniai perduoti LNM.

2013 m. atradimai rodo, kad nors Šventosios mikroregionas yra vienas labiausiai tyrinėtų Lietuvoje (6 pav.), mes vis dar mažai pažįstame paleoreljefą, o gyvenviečių tinklo vaizdas nėra reprezentatyvus. Nepalyginamai rezultatyvesni žvalgomieji tyrimai, lyginant su kontraktinės archeologijos darbais, patvirtina, kad 2013 m. pasirinkta tinkama tyrimų metodika ir strategija, o paveldo tvarkybos reglamente PTR 2.13.01:2011 numatyta žvalgomųjų tyrimų metodika Šventojoje neefektyvi. Vien tik kasdami šurfus, dažniausiai „per kastuvą“, ne tik negauname žinių apie priešistorinio žmogaus aplinką, bet ir nesurandame daugybės archeologinių objektų, pasmerkdami juos sunaikinimui statybų metu. Archeologinio sluoksnio

ar struktūrų paieška Šventojoje kur kas rezultatyvesnė tada, kai žinome senųjų vandens telkinių krantus ar visus duburius. 2008–2013 m. tyrimai rodo, kad daugelis šių duburių niekaip neišsiskiria dabartiniame reljefe, todėl Šventojoje būtina taikyti specialią kompleksinių tyrimų metodiką, kuri buvo pasiūlyta KPD 2013 m. 2013 m. liepos 30 d. Mokslinė archeologijos komisija prie KPD patvirtino Žvalgomųjų archeologinių tyrimų, vykdomų kontraktinės archeologijos rėmuose Šventosios akmens amžiaus gyvenvietėje (UK 1813), gaires, kuriose į archeologinius žvalgomuosius tyrimus įtraukiami gręžiniai, geofizikiniai ir laboratoriniai tyrimų metodai, suformuluotos vieningą Šventosios archeologinio paveldo apsaugos koncepciją užtikrinti turinčios sąsajos tarp žvalgomųjų tyrimų rezultatų ir paveldosauginių rekomendacijų.

Tyrimai Šventojoje bus pratęsti 2014 m., naujų objektų paieškoje panaudojant magnetometriją, taip pat atliekant detaliuosius tyrimus vienoje iš surastų naujų neolitinių gyvenviečių.

The field evaluation in Šventoji

In 2013, an LII archaeological expedition, in implementing the scientific project, The Neolithisation of the Lithuanian Coast, surveyed a coastal strip, up to 2.5 km wide and 16 km long, between Palanga and the Lithuanian–Latvian border (Fig. 1). The evaluation was divided into two parts: a shoreline search using georadar and boreholes along with test pitting on the littoral and coast. 100 profiles (a total length of 30.36 km) were made using *Zond–12e* georadar with 300 and 900 MHz antennae. 162 0.8–4 m deep boreholes were drilled manually. At many locations the georadar and boreholes precisely located the shores of known ancient bodies of water or whole pools

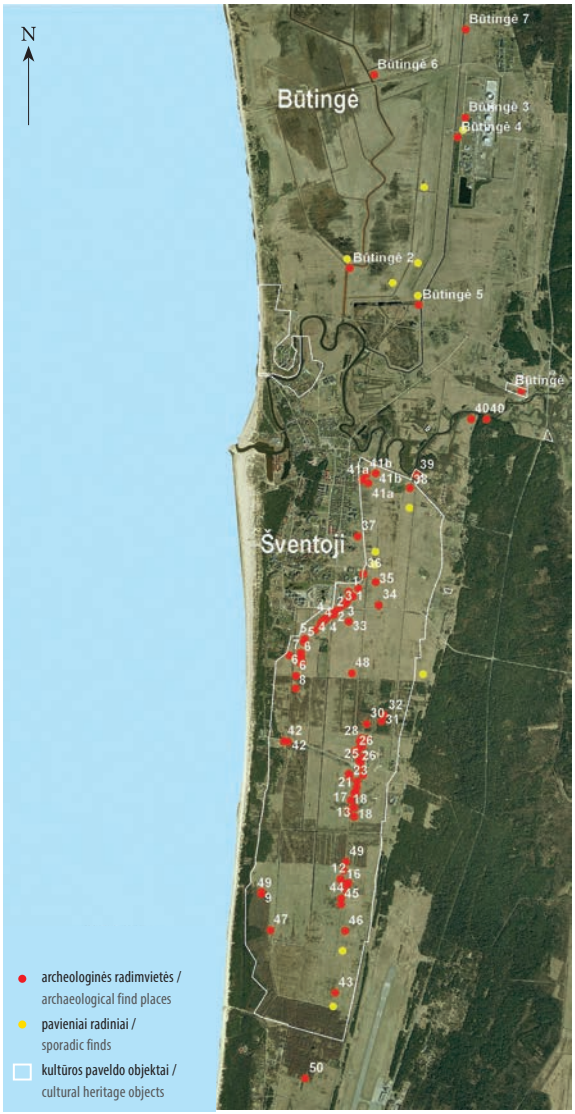

6 pav. Akmens ir bronzos amžių radimvietės bei pavieniai radiniai Šventojoje ir Būtingėje naujausiais duomenimis. G. Piličiausko nuotr.

Fig. 6. The Stone and Bronze Age find spots and isolated finds in Šventoji and Būtingė according to the latest data.

(Fig. 2). 299 1–4 m² test pits (a total of 308.5 m²) were excavated. Nine new Stone Age find spots (Šventoji 43–50, Būtingė 7) were discovered and seven previously described find spots (Šventoji 10–13, 18, 40, Būtingė 1) located. Three of the discovered find spots (Šventoji 43, 47, 48) are especially important because organic material has survived in their Middle Neolithic and Bronze Age layers. The Šventoji 47 and 48 find spots, which are in layers, waterlogged by current and old riverbeds, were used to test an easy drainage system specially constructed for excavating test pits (Fig. 3). Among the isolated artefacts, the flint dagger fragment, probably brought from Denmark or NE Germany circa 2000 BC, that was found on the surface of the soil in Būtingė should be pointed out (Fig. 4). A total of about 1300 finds were collected: wood, amber, flint, other types of stone, hand built pottery, etc. While the majority of the finds date to the Middle Neolithic, Late Neolithic, and Bronze Age, Modern Age, i.e. 17th–18th–centuries finds were also found (Fig. 5). The Šventoji microregion is one of the most explored sites in Lithuania (Fig. 6). The excavations in Šventoji will continue in 2014, including the search for new objects using magnetometry. The investigation is being funded by the Research Council of Lithuania (VP1–3.1–*ŠMM*–07–K–03–021).

Gabrielė Rimkutė

Dūkštelių akmens amžiaus gyvenvietės 1 kasinėjimai

Dūkštelių akmens amžiaus gyvenvietė 1 yra Vilniaus r., 700 m į PR nuo Dūkštelio ežero, 50 m į V–ŠV nuo senų kolūkinių fermų pastatų griuvėsių, į ŠR nuo kelio Bukiškis–Maišiagala, pakilumoje abipus žvyrkelio Dūkšteliai–Pavydokiai, Dūkštelių gyvenvietės teritorijoje, (1 pav.). Ji kol kas nėra įtraukta į NKVR. Geomorfologiškai gyvenvietė yra ant kadaise egzistavusio Dūkštelio ežero R kranto – pusiasalio, smėlingoje pakilumoje. Akmens amžiaus gyvenvietė aptikta 2011 m., kai vietinių gyventojų kasamo smėlio duobėse buvo atsitiktinai rasta titnago nuoskala. Po metų Skauduliškių ir Dūkštelio ežerų mikroregione vykdant žvalgomuosius tyrimus toje vietoje, abipus kelio Dūkšteliai–Pavydokiai, buvo iškasta keletas šurfų, kuriuose buvo rasta titnago radinių (*ATL 2012 metais,* V., 2013, p. 587–590). 2013 m. pradžioje pastebėta, kad smėlio kasyba akmens amžiaus gyvenvietės ribose intensyvėja, iškapstytame smėlyje aptikta besimėtančių titnaginių radinių. Archeologiniam objektui per kelis mėnesius padaryta nemaža žala: suardyta daugiau nei 7 m² gyvenvietės teritorijos. Dėl to akmens amžiaus gyvenvietę nuspręsta tyrinėti išsamiau.

Iš viso Dūkštelių gyvenvietės 1 teritorijoje ištirtas 45 m² dydžio plotas, kuriame fiksuota keliasluoksnė stratigrafija. Viršutinis sluoksnis – 10–15 cm storio miškožemis, kuris perkasos PR pusėje buvo perstumdytas kolūkinių fermų statybų metu. Po juo atsidengė 15–20 cm storio gelsvai pilko smulkiagrūdžio smėlio sluoksnis su įvairialaikiais radiniais. Galiausiai apie 20–40 cm gylyje pasiektas geltono smulkiagrūdžio smėlio sluoksnis, pereinantis į balkšvesnį įžemį, kuriame rasta titnaginių radinių ir kelios struktūros. Tarp įžeminio ir gelsvai pilko smėlio sluoksnių perkasos ŠV dalyje įsiterpė 5–10 cm storio ryškiai geltono smėlio sluoksnis, kuriame taip pat rasta keletas titnago radinių ir vėlyvos keramikos šukių. Ties kv. 3C–D įžemyje atsidengė priesmėlingas žvyras.

Tyrimų metu aptikta keli šimtai vienetų titnago radinių (iš jų kelios dešimtys su antriniu apdirbimu) (2 pav.), keli degę kauliukų frag-